

13 Vriendschap en criminaliteit bij jongeren

Beate Völker, Chris Baerveldt & Frans Driessen

Hoofdstuk 13 in:

**Weijers I., Eliaerts C. (eds.) *Jeugdcriminologie*.
Den Haag: Boom Juridische uitgevers. 2008.**

1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt de rol van vriendschapsnetwerken en ‘peer groups’ bij het plegen van delicten besproken. Er worden enkele belangrijke empirische studies op dit terrein beschreven, we gaan in op de theoretische en methodische achtergronden en op de moeilijkheden van dit onderzoek. We sluiten dit hoofdstuk af met een schets van vragen waarop toekomstig onderzoek een antwoord zal moeten geven.

De laatste jaren wordt er steeds meer aandacht besteed aan netwerken en vriendschappen van delinquente jongeren (bijvoorbeeld Haynie, 2001; Mars, 2000; McAndrew, 2000; Kleemans et al., 1998, Fijnaut et al. 1995, zie Sarnecki 1986, voor een van de eerste voorbeelden). Hoewel er nog geen systematische analyse van de theorieën over en het onderzoek naar de netwerken van criminele jongeren is uitgevoerd, groeit het besef dat de inbedding in de sociale omgeving, dat wil zeggen in de netwerken en in de sociale relaties van deze jongeren, bij de verklaring van jeugdcriminaliteit niet buiten beschouwing kan worden gelaten en evenveel aandacht verdient als de analyse van meer gangbare verklarende factoren, zoals de persoonlijkheidskenmerken van de dader (zie hoofdstuk 5 in deze bundel), de rol van de ouders (hoofdstuk 10), de (sociale) achterstanden van de dader (hoofdstuk 12) en de normen en waarden van de delinquent. Onderzoek waarin deze verschillende benaderingen worden gecombineerd met het netwerkperspectief is nog betrekkelijk zeldzaam (Driessen et al. 2002; Broekhuizen & Driessen 2006, 2007).

De opvatting dat netwerken van groot belang zijn, biedt tevens een aantal aanknopingspunten voor de *preventie* van en voor *interventies* gericht op jeugdcriminaliteit. De nadruk wordt dan vooral gelegd op het veranderen van de sociale omgeving en veel minder op het beïnvloeden van de persoonlijkheid van een dader, het begeleiden van de ouders, het opheffen van sociale achterstanden of het bijbrengen van normen en waarden. 1)

In de volgende paragraaf beschrijven we eerst in het kort enkele algemene aspecten van netwerken, belangrijke resultaten en populaire parameters die in netwerkonderzoek worden gebruikt. Vervolgens schetsen we welke implicaties gangbare criminologische theorieën hebben voor vriendschapsnetwerken en beschrijven we de condities waaronder vriendschappen ontstaan. Daarna beschrijven we belangrijke empirische studies en de problemen van onderzoek naar netwerken, vriendschappen en criminaliteit.

1) Ook biedt het netwerkperspectief een alternatief voor traditionele opvattingen over de *organisatie* van criminaliteit: deze speelt zich – volgens dit perspectief – niet zo zeer in vastomlijnde, duidelijk afgebakende en hiërarchisch gestructureerde groepen af, maar veeleer in diverse en gespreide netwerken.

2 Het belang van netwerken voor individuen en individueel gedrag

Veel onderzoek naar netwerken richt zich op de beschrijving van de netwerken, op het verklaren van verschillen in deze netwerken en op de effecten van netwerken voor individueel gedrag. Er is bijvoorbeeld gekeken naar de omvang en de samenstelling van sociale netwerken bij mensen van verschillende leeftijden, opleidingsniveaus, sekse of etniciteit (zie bijv. Fischer, 1982; Marsden, 1987). Het bleek dat de netwerken van adolescenten groter zijn dan die van ouderen. In de adolescentie breidt het sociale netwerk zich uit en het wordt ook meer divers, doordat er veel nieuwe vrienden in het netwerk komen (Blyth en Traeger, 1988). Vrienden en kennissen zijn voor de ontwikkeling van adolescenten cruciaal, terwijl het netwerk met de familie van de adolescent aan belang inboet, maar familieleden maken nog wel onderdeel uit van het netwerk. Empirisch onderzoek naar de relaties van adolescenten heeft dan ook meestal betrekking op de betekenis van vrienden (Meeus e.a., 1997; Corsaro en Eder, 1990) en minder vaak op de betekenis van de ouders. Problemen met vrienden worden tijdens de adolescentie als zeer ingrijpend en bedreigend ervaren (Ambert, 1994) en de kwaliteit van de relaties met vrienden is belangrijk voor een positieve zelfwaardering en voor het zelfvertrouwen (Gecas en Seff, 1990). Deze vriendschapsrelaties zijn ook van belang voor de verdere ontwikkeling (zie bijvoorbeeld Hazekamp, 1985, over rondhangende jongeren of Naber, 1985, over relaties tussen vriendinnen; zie Giordano 1995, voor een analyse van de communicatiepatronen tussen adolescente vrienden).

De sociale netwerken van mensen met jonge kinderen en van ouderen zijn kleiner. Het aandeel familieleden in het netwerk is het grootst bij personen rond de veertig jaar (Fischer, 1982; Marsden, 1987; Van der Poel, 1993). Over het algemeen zijn netwerken – vooral netwerken die bestaan uit sterke, hechte vriendschapsrelaties tamelijk homogeen samengesteld, d.w.z. dat er weinig sociale verschillen binnen deze netwerken zijn. Iedereen is min of meer even hoog opgeleid, er is weinig verschil in leeftijd en het netwerk bestaat bijna alleen maar uit meisjes of alleen maar uit jongens. De vrienden van meisjes zijn meisjes, die van jongens zijn jongens en er zijn bijzonder weinig vriendschappen tussen de seksen (zie Booth en Hess, 1974; Kalmijn, 2002).

Naast omvang en samenstelling worden binnen de sociale netwerkanalyse ook veel andere parameters gebruikt om de netwerkpositie van een persoon en de sociale structuur binnen iemands netwerk in kaart te brengen en zodoende iemands gedrag te voorspellen (Scott, 1992). Een belangrijk onderscheid is dat tussen zogenoemde ego-gecentreerde netwerken (Fischer, 1982) en complete netwerken (Burt 1992).

Bij egogecentreerd netwerkonderzoek is alle informatie over het netwerk afkomstig van één persoon (ego). Ego is de respondent in het onderzoek en wordt ondervraagd over allerlei patronen en facetten van zijn of haar relaties. Vervolgens wordt gekeken met welke anderen (de zogenoemde ‘alters’) ego welke soorten activiteiten onderneemt, in hoeveel hoedanigheden hij of zij met anderen omgaat (bijv. hoeveel soorten steun men aan elkaar verleend en of men ook voor de gezelligheid met elkaar omgaat), hoe intensief en lokaal verspreid de relaties zijn en, zoals al gezegd, hoe groot het resulterende netwerk is.

In onderzoek naar complete netwerken worden daarnaast ook meer structurele parameters geanalyseerd zoals de dichtheid van het netwerk, d.i. de mate waarin alle netwerkleden elkaar kennen, resp. met elkaar bevriend zijn, met elkaar optrekken, handel met elkaar drijven etc. Als ieder netwerklid alle andere netwerkleden kent, dan is het netwerk ‘dicht’. Onderzoek naar complete netwerken wordt gebruikt om hele afdelingen of schoolklassen in kaart te brengen, onderzoek naar egogecentreerde netwerken is de laatste jaren vaak een onderdeel van survey-onderzoek over uiteenlopende onderwerpen, wanneer men rekening wil houden met iemands sociale inbedding. Ook wordt er gekeken naar de mate waarin een persoon een spilfunctie heeft (dit wordt ‘betweenness’ of ‘autonomy’ genoemd), d.w.z. hoeveel informatie er via deze persoon loopt; en naar de mate waarin verschillende

netwerkleiden structureel equivalent zijn, d.w.z. dat zij soortgelijke relaties met dezelfde anderen hebben (Wasserman & Faust, 1994).

Sinds de jaren '80 wordt tevens de rol en de 'opbrengsten' van sociale netwerken op de meest uiteenlopende domeinen van het leven onderzocht. Een van de meest populaire onderzoeksgebieden is het vinden van een baan via sociale netwerken. De bekendste en tevens één van de eerste studies op dit terrein is het onderzoek van Granovetter (1974/1995), die liet zien dat veel mensen een baan krijgen via hun persoonlijke contacten. De contactpersonen via wie men een baan vindt zijn vooral kennissen, het gaat dus meestal niet om goede vrienden of familieleden. Dergelijke kennissen worden binnen het netwerkonderzoek 'zwakke bindingen' genoemd. Juist zwakke bindingen zijn belangrijk omdat nieuwe informatie – bijvoorbeeld over vacatures – vooral via zwakke relaties in een netwerk beschikbaar komt. Daarin ligt de sterkte van zwakke bindingen. Zwakke bindingen vormen bruggen naar nieuwe sociale circuits. Sterke bindingen zijn daarentegen de relaties met mensen die men goed kent en die men frequent en in meerdere contexten ontmoet, bijvoorbeeld op het werk, in de sportclub en op een verjaardagsfeestje. In een netwerk met alleen maar sterke relaties heeft iedereen min of meer dezelfde informatie en men is daarom niet in staat om elkaar aan een baan o.i.d. te helpen – ook al wil men dat graag. Netwerken die bestaan uit sterke bindingen hebben de tendens om dicht te groeien, d.w.z. iedereen gaat met iedereen binnen een dergelijk netwerk om en er zijn nog maar weinig of helemaal geen relaties met mensen buiten het netwerk. Daarom hebben alle leden van netwerken met sterke bindingen dezelfde kennis, kunnen ze geen nieuwe informatie aan elkaar geven en zijn ze - wat dit betreft - nutteloos voor elkaar.

Ook op veel andere gebieden is het belang en de opbrengst van informele contacten vastgesteld, zoals bij het kopen van een huis (Dimaggio en Louch, 1998), voor prestaties en bij promoties op het werk (zie Podolny en Baron, 1997). Zelfs voor een goede gezondheid en een lang leven blijken netwerken van groot belang (Berkman en Syme, 1979; Tijhuis, 1994; voor een overzicht over netwerkonderzoek in Nederland zie Knipscheer en Anonucci, 1990; Jansen en Van den Wittenboer, 1992). Gezien dit grote toepassingsgebied is het niet verwonderlijk dat ook binnen de jeugdcriminologie steeds meer onderzoek gericht is op het beschrijven van de netwerken van criminele jongeren en op het verklaren van crimineel gedrag met behulp van kenmerken van netwerken waar jongeren deel van uitmaken. Er is echter binnen de criminologie altijd al veel aandacht geweest voor de rol van vrienden, ook al werd dit niet 'netwerk' genoemd. Voordat we het empirische onderzoek naar vriendschappen, netwerken en criminaliteit bespreken gaan we daarom eerst in op de rol van vriendschappen en netwerkrelaties in de gangbare verklaringen voor crimineel gedrag.

3 Theoretische achtergronden van het onderzoek naar vriendschappen en jeugdcriminaliteit

De rol van vriendschappen en relaties in de criminologische theorieën

Een van de bekendste theorieën ter verklaring van criminaliteit, delinquentie en antisociaal gedrag, is de controle theorie (zie Hirschi, 1969). Binnen de controle theorie wordt delinquent gedrag gezien als een gevolg van mislukte externe of interne controle (zie ook Gottfredson en Hirschi, 1990). Men gedraagt zich delinquent omdat – om welke redenen dan ook – de internalisering van sociale normen niet of onvoldoende heeft plaats gevonden, of omdat er geen externe sociale instanties zijn, die het naleven van deze normen ondersteunen, controleren en sanctioneren. De theorie veronderstelt dus dat iedereen die niet door externe of interne instanties of processen in bedwang wordt gehouden crimineel gedrag vertoont. Het gaat in mindere mate om de vraag *waarom* iemand zich crimineel gedraagt maar om de mogelijkheden door interne of externe controle dit gedrag te voorkomen. Tot het begin van de adolescentie zijn ouders en andere opvoeders externe controle-instanties en zij zorgen

voor normconform gedrag. Hoe sterker de binding met deze personen, des te meer men zich aan de normen aanpast en des te eerder men het bijbehorende gedrag vertoont (zie ook de theorie van sociale integratie van Durkheim, 1897).

De controle theorie heeft duidelijke implicaties voor relaties, netwerken, en vriendschappen: hoe sterker de banden met vrienden zijn, des te meer men de normen van deze vriendengroep na zal leven. Een netwerk van sterke relaties met vrienden of familieleden biedt volgens deze theorie daarom een effectieve preventie voor delinquent gedrag.²⁾ De keerzijde van het belang van integratie en sterke relaties voor het naleven van normen is dat iemand die er niet in is geslaagd om sterke relaties op te bouwen zich crimineel zal gedragen. Criminelen hebben – om welke reden dan ook – geen vaardigheden om sterke relaties aan te gaan, daarom zijn ze niet geïntegreerd en worden in hun gedrag niet gecontroleerd. Omdat het ze aan sociale vaardigheden ontbreekt, kunnen ze ook geen vrienden vinden, behalve andere criminelen (Hansell & Wiatrowski, 1981). En omdat ze niet in staat zijn om sterke relaties op te bouwen hebben ze ook met deze andere criminelen geen hechte vriendschappen, maar alleen oppervlakkige relaties. Hirschi beschreef de relaties onder criminele jongeren dan ook als “*cold and brittle*” (Hirschi, 1969:141).

Naast de controle theorie is de ‘strain’ theorie (Kornhauser, 1978; Merton, 1957, Cloward en Ohlin, 1960) een belangrijke verklaring voor deviant gedrag. Ook deze theorie is vooral van belang bij het verklaren van het ontstaan van delinquentie tijdens of direct na de adolescentie. Volgens de theorie leren jongeren tijdens hun ontwikkeling welke belangrijke doelen men in de samenleving na moet streven, bijvoorbeeld geld of sociale status. Indien men geen mogelijkheid ziet om deze doelen met legitieme middelen te bereiken dan zal er spanning (strain) ontstaan die opgeheven kan worden door zich delinquent te gedragen. Met andere woorden, delinquent gedrag is volgens de ‘strain’ theorie een reactie op de onmogelijkheid sociaal voorgeschreven doelen te bereiken.

In netwerktermen geformuleerd komt deze theorie erop neer dat men niet de juiste hulpbronnen via het netwerk kan mobiliseren om zijn doelen te bereiken. Anders gezegd: men beschikt niet over de netwerkleiden (het sociaal kapitaal, cf Coleman 1988/1990, Flap, 1999, Lin, 2001, Flap en Völker, 2004) die nodig zijn om het bereiken van doelen te ondersteunen: bijvoorbeeld vrienden, die gemotiveerd zijn om goede prestaties te leveren en elkaar willen helpen met huiswerk maken of kennissen die voor een baan kunnen zorgen. De ‘strain’ theorie richt zich dus vooral op de hulpbronnen die men ter beschikking heeft om doelen te bereiken en deze kunnen ook relationeel van aard zijn.

Een derde theorie die we hier willen noemen is de differentiële associatie theorie (Sutherland, 1924, 1947). Deze theorie veronderstelt een leerproces in de ontwikkeling van criminaliteit en delinquentie. Net zo als iedere andere vaardigheid wordt delinquent gedrag in de omgang met anderen geleerd. Hiervoor zijn vooral sterke relaties met anderen die men vertrouwt belangrijk. De differentiële associatie theorie gaat er dus vanuit – in tegenstelling tot de andere theorieën – dat criminele personen juist door hun netwerk het criminele gedrag leren. Dat betekent vervolgens dat er voldoende sterke relaties in het netwerk moeten zijn, want leren vindt nu eenmaal gemakkelijker plaats in een omgeving met veel sterke relaties, die o.a. een voorbeeldkarakter hebben.

Een vierde theorie die de laatste jaren zeer belangrijk in het onderzoek naar criminaliteit is geworden, is de gelegenheidstheorie, ook ‘routine activity’ theorie genoemd (Cohen en Felson, 1979). Deze theorie gaat ervan uit dat dader en slachtoffer deels dezelfde activiteiten uitoefenen en dezelfde dagelijkse routines volgen, bijv. iedere dag in naar dezelfde winkel gaan. Hierdoor ontstaat de gelegenheid tot crimineel gedrag. Volgens de ‘routine activity’ theorie zal een delict worden gepleegd indien er i) een gemotiveerde dader aanwe-

²⁾ Merk op dat men echter ook anders kan redeneren: indien men sterke relaties heeft met anderen die al delinquent zijn (foute vrienden) dan heeft men zelf ook een verhoogde kans op dergelijk gedrag (Bruinsma, 1995).

zig is, ii) een 'attractief' slachtoffer en iii) geen externe belemmeringen zijn zoals toezicht door derde partijen (zie op. cit. 590). Net als de controle theorie gaat de 'routine activity' theorie ervan uit dat crimineel gedrag eigenlijk normaal gedrag is en dat het nog veel vaker zou voorkomen als er meer mogelijkheden waren. De gelegenheid maakt de dief en als er meer mogelijkheden zijn, zijn er ook meer dieven. Maar in tegenstelling tot de controle theorie benadrukt de 'routine activity' theorie dat crimineel gedrag eigenlijk heel weinig spectaculair is. Wat dit betreft heeft de 'routine activity' theorie verwantschap met de rationele keuze theorie ³⁾, een algemene sociologische theorie, die crimineel gedrag ook gewoon als één van de opties voor individueel handelen opvat. De 'routine activity' theorie en de rationele keuze theorie vullen elkaar gedeeltelijk aan en worden ook vaak samen genoemd (zie bijv. Clarke en Felson, 1993). De 'routine activity' theorie benadrukt het belang van motivatie bij de dader, maar zegt niets over het beslissingsproces. Binnen de rationele keuzetheorie wordt hierop ingegaan: een dader (net zo als ieder ander mens) streeft door zijn handelingen naar maximale baten bij minimale kosten en de verschillende handelingsmogelijkheden worden onder dit gezichtspunt geëvalueerd. De verhouding tussen kosten en baten per alternatief bepaalt de motivatie van een dader om een delict te plegen. De rationele keuze theorie laat weer open wat precies de extra kosten van een criminele handeling ten opzichte van een andere handeling kunnen zijn. Dit wordt door de 'routine activity' theorie ingevuld: de extra kosten zijn de belemmeringen die door derde partijen, bijvoorbeeld bewaking of politie, worden aangebracht binnen een specifieke setting. Beide theorieën hebben gemeenschappelijk dat ze ervan uitgaan dat de mogelijkheden voor criminele handelingen structurele beperkingen onderliggen door bijv. onvoldoende 'aanbod' aan – in dit geval - mogelijke slachtoffers.

De 'routine activity' theorie heeft geen implicaties voor relaties van daders onderling en doet dus ook geen uitspraken over netwerken tussen daders. Impliciet is er wel de aanname van een potentiële relatie tussen dader en slachtoffer – deze moeten elkaar op z'n minst tegen komen.

Samenvattend: de meeste belangrijke criminologische theorieën hebben oog voor het belang van de vriendschapsnetwerken van jongeren bij de verklaring van delinquent gedrag. Als vriendschappen van belang zijn, dan is het ook van belang na te gaan hoe deze vriendschappen ontstaan en daar wordt in de volgende paragraaf op in gegaan.

Hoe ontstaan vriendschappen?

Binnen de sociale wetenschappen onderscheidt men verschillende mechanismen die het ontstaan van relaties verklaren: dit zijn vooral gelegenheid, similariteit en status (zie Blau 1978, Laumann, 1966). De *gelegenheid* tot ontmoeting is een basisvoorwaarde voor het ontstaan van relaties (cf. Verbrugge, 1977): als men elkaar nergens tegen komt, zal er geen relatie ontstaan. Het gelegenheidsprincipe legt de nadruk op het aanbod van mogelijke relaties in een bepaalde sociale setting, en niet op de individuele vraag naar bepaalde relaties. Het aanbod van relaties, de 'pool' van mogelijke netwerkleden binnen een sociale context is hierbij bepalend voor het resulterende netwerk. De gelegenheid voor contact wordt bepaald door de samenstelling van de sociale contexten of settings, waarin men leeft (Blau, 1977; Blau en Schwartz, 1984; Feld 1981; Fischer et al., 1977; Fischer, 1982). Als men elkaar regelmatig tegenkomt neemt de vertrouwdheid toe en daardoor de kans op het aangaan van een relatie (zie ook Festinger, Schachter en Back, 1950). Voor criminologen is het idee dat de gelegenheid tot ontmoeting het ontstaan van netwerken verklaart belangrijk omdat

³⁾ De rationale keuze theorie is een van de belangrijke algemene sociaalwetenschappelijke theorieën en is bruikbaar voor de verklaring van alle soorten sociale uitkomsten. Het belang van de theorie neemt nog steeds toe en is vooral gebaseerd op de mogelijkheden die de theorie biedt om het macro-niveau van de samenleving met het microniveau van individuele handelingen te verbinden (zie Coleman, 1990; Hechter en Kanazawa, 1997, zie ook Völker en Driessen, 2003).

voor de rekrutering in en de toetreding tot criminele circuits de gelegenheid tot contact een cruciale rol speelt. Voor het ontstaan van een delinquent netwerk zijn volgens dit perspectief plaatsen zoals de buurt, de school of vrijetijdsorganisaties bijzonder belangrijk.

Naast de gelegenheid tot contact is *similariteit* van de interactiepartners met betrekking tot sociaal belangrijke kenmerken een mechanisme dat het ontstaan van vriendschappen verklaart. Het contact tussen personen die relevante kenmerken met elkaar gemeen hebben verloopt gemakkelijker. Kenmerken waarop vrienden gelijkheid vertonen zijn bijvoorbeeld opleiding, leeftijd, sekse, etniciteit maar ook gedragsrepertoires, meningen en houdingen. De notie dat mensen elkaar kiezen op basis van similariteit heeft een lange traditie en is al uitgewerkt in het onderzoek van Lazarsfeld en Merton (1954). Volgens Homans (1954, 1984) kiezen mensen die overeenkomen in sociaaldemografische achtergrond, attitudes en gedrag voor elkaar, omdat ze elkaar beter kunnen begrijpen en bevestigen. Hierdoor zijn relaties met gelijken belonend. Sociaalwetenschappelijk onderzoek heeft het belang van similariteit bij de keuze van vrienden en huwelijkspartners vaak aangetoond (zie bijvoorbeeld Kalmijn en Flap 2001; Mollenhorst, Völker en Flap, 2008).

Het *statusprincipe* tenslotte gaat er van uit dat personen met een hogere status meer attractieve interactiepartners zijn dan personen met een lagere status. Dit leidt ertoe dat iedereen iemand met zo hoog mogelijke status als vriend wil kiezen. Omgaan met mensen met een hoge status werkt volgens dit idee statusverhogend. Volgens dit principe zullen mensen met de hoogste status voor elkaar kiezen, er is immers niemand 'boven' hen. Voor de mensen met de op één na hoogste status zit er vervolgens niets anders op dan ook maar voor elkaar te kiezen omdat degenen met de hoogste status al een netwerk met elkaar hebben gevormd. Dit patroon herhaalt zich tot in de laagste statusgroep. Daardoor leiden het similariteits- en het statusprincipe tot dezelfde voorspelling, namelijk dat sociale relaties klassegebonden zijn. Maar beide principes leiden tot verschillende verwachtingen over de preferenties van individuen: volgens het statusprincipe zal iemand van een hogere sociale klasse niet om willen gaan met iemand van een lagere klasse, terwijl dat andersom wel het geval is. Volgens het similariteitsprincipe zou men daarentegen altijd iemand van dezelfde sociale klasse prefereren.

Deze drie basisprincipes van vriendschapsvorming leiden tot verschillende voorspellingen over delinquent gedrag en vriendschappen. Volgens het gelegenheidsprincipe zal men eerder bevriend raken met delinquenten indien men hen vaker ontmoet in de buurt, op school of elders. Het similariteitsprincipe voorspelt dat men vooral bevriend raakt met delinquenten als men zelf delinquent is (zie onder, de discussie over selectie en socialisatie). En volgens het statusprincipe zal iemand eerder tot een delinquente groep toetreden als delinquent gedrag statusverhogend is.

Criminele netwerken: resultaat van selectie of socialisatie?

Op de vraag hoe netwerken ontstaan waarin (bijna) iedereen crimineel is kunnen twee antwoorden gegeven worden: door wederzijdse beïnvloeding, d.i. *socialisatie*, of door wederzijdse *selectie* op basis van crimineel gedrag. Terwijl het selectieprincipe veronderstelt dat mensen elkaar als vrienden kiezen op basis van kenmerken, zoals hun criminele gedrag, gaat het socialisatieprincipe ervan uit dat dit criminele gedrag een gevolg is van beïnvloeding- of socialisatieprocessen tijdens en door de vriendschap. Omdat men met elkaar bevriend is, zal men met verloop van tijd hetzelfde gedrag gaan vertonen. Het selectieprincipe veronderstelt dus dat mensen voor elkaar kiezen op basis van similariteit in crimineel gedrag (zie 3.2) - strikt gesproken is dan dus criminaliteit de oorzaak van de vriendschap - terwijl bij het socialisatieprincipe criminaliteit de consequentie van de vriendschap is. Beide principes, selectie en socialisatie, leiden tot dezelfde voorspelling: netwerken van vriendschappen zijn homogeen met betrekking tot crimineel gedrag. Dit verschil tussen selectie en socialisatie is in de sociale wetenschappen zeer belangrijk en heeft vergaande consequenties, bijvoorbeeld voor preventie en therapie van crimineel gedrag. Als crimineel ge-

drag via socialisatie wordt aangeleerd, dan is het van belang te voorkomen dat jongeren met criminele elementen in aanraking komen, bijvoorbeeld door het verenigingsleven te stimuleren, waardoor er minder op straat gehangen wordt. Als selectie echter het doorslaggevende principe is, dan hebben dergelijke maatregelen niet zoveel zin. Criminele jongeren zullen elkaar toch wel weten te vinden om vriendschappen aan te gaan.

Binnen de criminologie hebben Glueck en Glueck (1950) al onderzoek gedaan naar het selectieprincipe als basis voor delinquente relaties. Zij hebben dit geïllustreerd met de bekende phrase ‘birds of a feather flock together’. Later, werd het selectieprincipe vooral verondersteld door de controle theorie (Hirschi 1969; zie boven; 3.1).

Het tegenovergestelde argument, dat crimineel gedrag een gevolg is van een socialisatieproces kent ook een rijke onderzoekstraditie. Binnen de sociale wetenschappen zijn er veel varianten op de zogenoemde leertheorieën (zie Akers et al. 1979) maar de uitspraak dat gedrag wordt aangeleerd in interactie met de sociale omgeving hebben ze gemeenschappelijk. Leertheorieën veronderstellen dat criminelen sterke onderlinge relaties hebben omdat leren plaats vindt in een vriendelijke, vertrouwensvolle omgeving (zie voor een overzicht Giordano et al. 1986). Zoals boven gezegd, wordt ook binnen de criminologie door de differentiële associatie theorie een dergelijk leerproces verondersteld (zie boven; zie ook Agnew, 1991).

Hoewel er veel onderzoek is gedaan naar selectie versus socialisatie, is het tot op heden niet duidelijk wanneer welk proces werkt, of dit voor verschillende soorten gedrag hetzelfde is of het verschilt tussen individuen etc. Meest plausibel is het om ervan uit te gaan, dat beide processen een rol spelen (zie ook Weerman, 2003). De onduidelijkheid in de bevindingen heeft niet alleen te maken met het gebrek aan sturende theorieën, maar ook met methodische en statistische problemen bij het onderzoek. Hierop gaan we in paragraaf 5 nader in. In het volgende willen we eerste enkele belangrijke empirische studies naar netwerken en vriendschappen van criminele jongeren schetsen.

4 Empirisch onderzoek naar netwerken, vriendschappen en delinquent gedrag

Het belang van sociale relaties voor delinquent gedrag is al in de jaren dertig in de VS aangetoond. Van de jonge criminelen die voor de rechter kwamen, bleek meer dan 80 procent de delicten samen met anderen te hebben gepleegd (Shaw en McKay, 1931). Ook in het klassieke werk van Sutherland (1924) werd geopperd dat van de twee algemene factoren, persoonlijkheid en (sociale) situatie, de laatste belangrijker is. Toch concentreerden de meeste studies zich tot de jaren tachtig vooral op de persoonlijkheid van de dader (Birkbeck en LaFree, 1993). Vanaf de jaren tachtig werd echter veel onderzoek verricht naar het verband tussen structuren en functies van sociale relaties en delinquent gedrag. Naast het onderzoek over straatbendes werden vooral de buurt en school als de belangrijke settings aangewezen, waar criminele netwerken ontstaan. In alle onderzochte settings en bij alle variaties in het onderzoeksdesign is een sterk verband aangetoond tussen crimineel gedrag van vrienden in het netwerk en het criminele gedrag van een persoon zelf. Toch blijft de causale richting van dit verband onduidelijk (zie onder). Soms is dit sterker dan iedere andere samenhang in de analyse (Haynie, 2001; Sarnecki, 1986; Broekhuizen en Driessen 2006).

Straatbendes

Hoewel niet expliciet gericht op netwerken, kan het onderzoek naar *straatbendes* als een voorloper van netwerkonderzoek bij criminele groepen worden gezien. Dit onderzoek levert belangrijke inzichten over de onderlinge relaties in (semi-) delinquente groepen. In de toonaangevende studie van Whyte (1947) naar een straatbende van Italiaanse jongeren in Boston werd gedemonstreerd dat er in een bende duidelijke hiërarchieën, gedragsregels en

sancties voor ongewenst gedrag bestaan. Toch is een dergelijk netwerk eerder een groep van vrienden dan een gestructureerde organisatie. De motieven om lid te worden van een bende zijn divers en betreffen materiële inkomsten, recreatie, bescherming, afzetten tegen het gangbare levensperspectief of bij een bepaalde gemeenschap willen horen (zie Janowski, 1991). Ook verveling wordt als toetredingsmotief genoemd (zie Van Gemert en Fleisher 2002). Van Gemert en Wiersma (2000) concludeerden tevens dat een criminele vriendengroep een belangrijke rol speelt bij de verwerving van sociale status van adolescenten.

Relaties tussen de leden van een bende zijn vaak niet vriendschappelijk of hecht, het populaire imago van de enorme onderlinge solidariteit in bendes en subculturen wordt empirisch vaak niet gesteund (Suttles, 1968; Marcus, 1996). Er is in bendes een duidelijk gebrek aan affectie en onderling vertrouwen. Dit verschijnsel wordt verklaard door dezelfde condities die ook belangrijk zijn voor het ontstaan van een bende, namelijk relatieve armoede, afkomst uit gezinnen met veel problemen en een algemeen sociaal disfunctioneren (Klein, 1971; Short en Stordtbeck, 1965). Onderzoek naar de kwaliteit van de relaties van een bendelid buiten de criminele kring ontbreekt. Hoewel het onderzoek naar bendes interessante inzichten heeft opgeleverd, onderscheidt dit onderzoek zich van netwerkonderzoek vooral doordat het deze relationele alternatieven buiten de bende buiten beschouwing laat.

Netwerken en crimineel gedrag

In Nederland is tot op heden vooral veel etnografisch onderzoek naar vriendschapsnetwerken en delinquent gedrag gedaan (Werdmölder, 1986; Sansone, 1992; Rood-Pijpers et al., 1995; Van San, 1998). Onderzoek dat meer kwantificerend en op een grotere schaal jeugd-criminaliteit en netwerken heeft bestudeerd heeft in Nederland nog geen lange geschiedenis, maar wordt thans steeds meer gedaan. Voorbeelden zijn het onderzoek van Baerveldt, 1990 (zie ook Baerveldt, Vermande en Van Rossem, 2000; Baerveldt, Van Rossem en Vermande 2003) het NSCR schoolproject (zie Weerman et al. 2003), het zogenoemde TRAILS project (zie bijv. Veenstra et al., te verschijnen) en het onderzoek van Driessen et al. (2003; Broekhuizen en Driessen 2006).

Het onderzoek in de VS naar de relaties en de vriendschappen van criminele jongeren is vrij uitgebreid, maar omdat steekproeven, metingen en analysemethoden onderling sterk verschillen zijn de resultaten moeilijk te vergelijken en vermoedelijk daarom ook niet eensluidend. Toch zijn er enkele algemene conclusies te trekken en er is ook een duidelijke verandering in de vraagstelling van dit onderzoek door de tijd heen. Het vroege onderzoek naar netwerken van criminele jongeren richtte zich vooral op patronen binnen deze netwerken en op de vergelijking van de netwerken van criminelen en niet-criminelen. Dit kwam mede door de duidelijke en elkaar tegensprekende voorspellingen van de controletheorie en de differentiële associatie theorie over deze netwerkpatronen. Tegenwoordig richt het onderzoek zich meer op de vraag naar de *verklaring* van deze netwerken, bijvoorbeeld zoals boven beschreven naar de verklaring van homogeniteit in netwerken met betrekking tot crimineel gedrag.

Wat betreft de kwaliteit van de relaties in een netwerk van criminele jongeren bestaan er verschillende bevindingen. Het onderzoek van Hirschi (1969) bevestigt de controle theorie en het daaruit volgende 'inability model' (Hansell en Wiatrowski, 1981): de netwerken van criminele jongeren tellen geen vriendschappelijke relaties ofwel: de relaties in deze netwerken zijn van mindere kwaliteit. Andere onderzoekers hebben echter geen verschil tussen de netwerken van delinquenten en die van niet-delinquente jongeren gevonden. Giordano, Cernkovich en Pugh (1986; zie ook Kandel en Davies, 1991, die netwerken van druggebruikers vergelijken met die van niet-druggebruikers) onderzochten meer expliciet de kwaliteit van relaties van delinquenten en vergeleken ze met de relaties van niet-delinquenten. Ze vonden geen verschillen in emotionaaliteit, 'attachment' en intimiteit. Baerveldt bestudeerde in 1994 en 1995 in een longitudinaal onderzoek (Baerveldt & Snijders

1994; Baerveldt et al. 2003) vriendschappen en crimineel gedrag en ook hij vond geen bevestiging van de hypothese dat criminele jongeren geen vriendschappen onderhouden. Vriendschappen gingen wel samen met een vergelijkbare score in delinquent gedrag. Ook vond Baerveldt dat de netwerken van jongeren tussen scholen verschillen. Dit duidt op het bestaan van andere belangrijke condities, bijvoorbeeld stijl van lesgeven, leerlingenpopulatie of schoolklimaat, die de samenhang tussen netwerken en gedrag beïnvloeden.

Hoewel de resultaten met betrekking tot de verschillen tussen criminele en niet-criminele jongeren-netwerken niet consistent zijn en er vaak geen verschillen in deze netwerken gevonden werden, houden veel onderzoekers toch vast aan het idee dat er verschillen moeten zijn: indien netwerken en individueel gedrag samen gaan, verwacht men verschillende netwerken bij verschillende soorten individueel gedrag.

Van de studies die zich meer expliciet richtten op de rol van selectie- en socialisatieprocessen bij de verklaring van criminaliteit, hebben vooral de studies van Kandel (1978) en Haynie (2001, 2002) richting aan de discussie gegeven. Kandel (op.cit.) was een van de eersten die systematisch de overeenkomsten tussen vrienden in kleine criminaliteit heeft onderzocht. Zij vroeg in 5 scholen aan 957 scholieren wie met wie goed bevriend was en ging vervolgens na in hoeverre vrienden overeenkomstige patronen van delinquent gedrag hadden. Doordat ze dit op twee momenten in de tijd deed, kon ze ook laten zien of delinquentie van vrienden het gedrag van een bepaalde persoon beïnvloedde (socialisatieprincipe) of andersom: of een delinquente persoon gewoon alleen maar vrienden zocht die ook delinquent waren (selectieprincipe). Kandel (op. cit.) maakte gebruik van een elegante en tegelijkertijd eenvoudige methode om tot een voorspelling over selectie en socialisatie of beïnvloedingsprocessen te komen. Zij berekende twee keer de te verwachten patronen van relaties op tijdstip twee, een keer onder de aanname van een selectieproces en een keer onder aanname van een socialisatieproces. Deze verwachte resultaten vergeleek ze dan met de werkelijke resultaten. Kandel vond dat selectie- en socialisatieprocessen verschillend werkten bij verschillende soorten gedrag: voor het gebruiken van drugs is er meer evidentie voor socialisatie processen gevonden terwijl bij delinquent gedrag meer evidentie voor selectieprocessen naar voren kwam. Echter, beide processen bleken een belangrijke rol te spelen in de verklaring van beide soorten gedrag en kunnen daarom niet als wederzijds uitsluitend worden beschouwd.

Het onderzoek van Haynie (2001, 2002) sluit inhoudelijk en qua opzet aan bij het onderzoek van Kandel en dat van Baerveldt. Zij gebruikte gegevens van 3702 scholieren in 10 scholen die waren verkregen in de in 1995 en 1996 afgenomen National Longitudinal Adolescent Health Survey (Add Health). Haynie bestudeerde vriendschappen te midden van complete sociale netwerken van scholieren. Tevens hield zij rekening met een reeks van belangrijke netwerkkenmerken zoals compositie van de vriendschapsnetwerken qua sekse en leeftijd en met kenmerken van het gehele netwerk zoals dichtheid en cohesie. Een voordeel van Haynie's studie ligt daarnaast in het gebruik van uitspraken van netwerkleden: niet de rapportage van 'ego' over de criminaliteit van zijn of haar vrienden werd geanalyseerd, maar vriendschap en crimineel gedrag werden hier onafhankelijk van elkaar gemeten. Haynie's belangrijkste bevinding is, dat vooral de proportie criminele vrienden in een netwerk het delinquent gedrag van een adolescent voorspelt. Rekening houdend met de mate van delinquent gedrag bleek dat iemand die in een netwerk zit waar de helft al delinquent is, een toename van 43% van zijn of haar delinquent gedrag bij het tweede meetmoment vertoont (zie Haynie, 2002).

De vraag, welk proces belangrijker is bij het ontstaan van criminele netwerken, selectie of socialisatie, is dus niet eenduidig te beantwoorden. Vooralsnog is er bevestiging voor beide processen gevonden. De vraag is nu wat precies het relatieve belang van beide processen is en of dit verschilt voor mensen in verschillende levensfasen of met verschillende ervaringen etc. (zie ook Rakt, Weerman en Need, 2005).

5 Toekomstig onderzoek

Om een helder inzicht te krijgen in de processen die het ontstaan van criminaliteit en netwerken verklaren is nog veel onderzoek nodig. Het onderzoek dat tot op heden is gedaan, kent tenminste vier soorten belemmeringen. Het overwinnen van deze belemmeringen is een taak voor toekomstig onderzoek.

Een eerste belangrijke taak voor toekomstig onderzoek is vrij basaal: er is geen uitgewerkte theorie die ons vertelt wanneer we van selectieprocessen uit kunnen gaan en wanneer van socialisatieprocessen. Men kan bijvoorbeeld argumenteren dat bij adolescenten socialisatie een vrij grote rol speelt omdat er in deze fase van het leven nog geen stabiele identiteit is gevormd (zie ook Moffit, 1993, 1994). Er zijn nog niet veel investeringen gedaan, men zit dus ook nergens aan vast en is open voor alle soorten invloeden. Naarmate een persoon ouder wordt, zullen selectieprocessen steeds belangrijker worden. Dan weet men immers veel beter wat men belangrijk vindt en heeft ook ervaring met eerdere keuzes. Ook kan het zijn dat de rol van deze processen verschilt tussen individuen, zie het onderzoek van Johnson (1991), die verschillen vindt tussen mannen en vrouwen in de mate waarin selectie-effecten een rol spelen. Tot slot kunnen netwerkeffecten geconditioneerd worden door andere sociale kenmerken. Jongeren met een stabiele thuissituatie of met een hechte relatie met de ouders zouden minder vatbaar kunnen zijn voor sociale beïnvloeding.

Ten tweede is er de taak om geschikte data te verzamelen: in veel studies worden netwerkkennmerken en criminaliteitsgegevens alleen via de egocentreeerde netwerkmethodes verzameld, wat betekent dat een actor het gedrag van zijn of haar vrienden rapporteert. Het is onduidelijk in hoeverre deze rapportage betrouwbaar is, en of de persoon niet gewoon eigen gedrag op zijn vrienden projecteert (zie Weerman en Smeenk, 2005). Ook zijn de data veelal niet representatief en is de generaliseerbaarheid onduidelijk (zie ook Weerman, 2003). Om verder te komen met de beantwoording van de vraag naar causaliteit, i.e. het belang van selectie en socialisatieprocessen, zou men moeten streven naar volledige netwerkdata, d.w.z. gegevens van hele klassen of buurten, voor meerdere tijdstippen. Verder is het van belang om niet alleen één context (zoals school of buurt) te bestuderen, maar juist informatie over meerdere sociale contexten en de relaties in deze contexten te verzamelen. Zo is het bijvoorbeeld voor de hand liggend om ervan uit te gaan, dat de relaties die men heeft in de buurt een effect hebben op de relaties in de klas. Bestaand onderzoek richt zich voornamelijk op slechts één sociale context, uitgezonderd het onderzoek van Broekhuizen en Driessen (2006, 2007), waarin netwerkgegevens over familie, klas, buurt, vereniging en vriendengroepje vergeleken worden. Ook worden ouders, leraren, vrienden en andere netwerkleden tot dusver niet gezamenlijk bestudeerd.

Ten derde is er de taak om bruikbare designs te ontwikkelen: veel studies zijn cross-sectioneel, maar voor het beantwoorden van de vraag naar een proces moet men tenminste twee meetmomenten hebben. Eigenlijk zou men zelfs een soort nulmeting nodig hebben, een tijdstip waarop er nog geen netwerken zijn en er nog geen delinquent gedrag is en dan de ontwikkelingen van netwerken en crimineel gedrag door de tijd bestuderen.

Het onderzoek naar crimineel gedrag kampt daarnaast nog met andere problemen, die los staan van de problemen bij het meten van netwerkrelaties. Wat betreft delinquent gedrag zou men beter moeten specificeren om welke vormen het gaat, kleine overtredingen kunnen wellicht een voorspeller zijn voor grotere. Ook is het van belang bij het meten van delinquent gedrag rekening te houden met vertekeningen in de antwoorden. Daarom is het aan te raden om ook secundaire bronnen over delinquent gedrag, bijvoorbeeld politiegegevens te gebruiken (zie Broekhuizen en Driessen, 2007)

Een vierde taak ligt in de verdere ontwikkeling van geschikte analysemethoden. Tot voor kort waren statistische modellen en technieken nog onvoldoende ontwikkeld om de dynamiek in netwerken goed te onderzoeken. Recentelijk is hier echter wel vooruitgang

geboekt door de ontwikkeling van dynamische analysemodellen en bijbehorende computerprogrammatuur (SIENA, Simulation Investigation for Empirical Network Analysis; zie Snijders 2001, Snijders en Baerveldt, 2003; Snijders, Steglich en Schweinsberger, 2007; Knecht, 2008). Dit programma maakt het mogelijk om selectie- en socialisatieprocessen tegelijkertijd, d.w.z in een analysemodel te bestuderen.

6 Tot slot

Onderzoek doen naar netwerken en crimineel gedrag is een complexe opgave. In de laatste jaren heeft zich dat onderzoek van beschrijving naar meer verklarend onderzoek ontwikkeld. Echter, beschrijvende bevindingen over bijv. netwerken van criminelen zijn lang niet consistent. Verder ontbreekt het aan theoretische ideeën om het onderzoek naar het ontstaan van netwerkpatronen van criminelen en de invloed van deze netwerken op het criminele gedrag te sturen. Een verdere vraag die in toekomstig onderzoek beantwoord zou moeten worden is de vraag met welke anderen of met wie men delicten pleegt en met wie juist niet: naast de kenmerken van de dader en diens sociale netwerk in de verklaring voor crimineel gedrag zou men in een volgende stap de kenmerken van de medestanders in beeld moeten brengen om het ontstaan van criminaliteit beter te begrijpen.

Literatuur

- Agnew, R. (1991) The interactive effect of peer variables on delinquency. *Criminology*, 29 47-72.
- Akers, R., Krohn, M., Lanza-Kaduce, L., Radosevich, M. (1979) Social learning and deviant behavior: A specific test of a general theory. *American Sociological Review*, 44, 4, 636-655.
- Ambert, A. (1994) A qualitative study of peer abuse and its effects: Theoretical and empirical implications. *Journal of Marriage and the Family* 56:119-130.
- Baerveldt, C. (1990) *De school: broedplaats of broeinest? Een vergelijkend onderzoek naar de rol van de school bij de bestrijding en verspreiding van kleine criminaliteit van leerlingen*. Arnhem: Gouda Quint.
- Baerveldt, C. & Snijders, T. A. B. (1994) Influences on and from the Segmentation of Networks: Hypotheses and Tests. *Social Networks* 16(3): 213-232.
- Baerveldt, C., Vermande, M. & Van Rossem, R. (2000) Over vrienden die het ook doen: de kleine criminaliteit van scholieren en hun sociale netwerken. *Sociale Wetenschappen* 43 7-26.
- Baerveldt, C., Van Rossem, R., & Vermande, M. (2003). Pupils' delinquency and their social networks. A test of some network assumptions of the ability and inability models of delinquency. *The Netherlands' Journal of Social Sciences*, 39(2), 107-125.
- Beke, B., Wijk van, A. & Ferwerda, H. (2000) *Jeugdcriminaliteit in groepsverband ontrafeld. Tussen rondhagen en bendevoorming*. Amsterdam: SWP.
- Berkman, L. & Syme, S. (1979) Social Networks, host resistance and mortality: a nine-year follow-up study of Almeida county residents. *American Journal of Epidemiology* 109:186-204.
- Birbeck, C. & LaFree, G. (1993) The situational analysis of crime and deviance. *American Review of Sociology* 19:113-137.
- Blau, P. (1977) *Inequality and heterogeneity*. New York: Free Press.
- Blau, P. & Schwartz, J. (1984) *Crosscutting social circles. Testing a macrostructural theory of intergroup relations*, Orlando: Academic Press Inc.
- Blyth, D. & Traeger, C., Adolescent self-esteem and perceived relationships with parents and peers, in: S. Salzinger, J. Antrobus & M. Hammer (eds) (1988) *Social networks of children, adolescents, and college students*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 171-194.
- Booth, A. & Hess, E. (1974) Cross-sex friendships. *Journal of Marriage and the Family*, 1,38-47.
- Broekhuizen J. & Driessen F. (2006) *Van je vrienden moet je het hebben. Structurele en culturele determinanten van de jeugdcriminaliteit*. Politie en Wetenschap. Utrecht/Apeldoorn.

- Broekhuizen J. & Driessen F.M.H.M. (2007) *Van katekwaad naar criminaliteit? Scholieren tussen 12 en 14 jaar, hun vrienden, deviant en crimineel gedrag en de rol van de politie*. Politie en Wetenschap. Utrecht/Apeldoorn.
- Burt, R. (1992) *Structural holes. The social structure of competition*. Harvard University Press: Cambridge.
- Bruinsma, G. (1985). *Criminaliteit als sociaal leerproces: een toetsing van de differentiële associatietheorie in de versie van K.-D. Opp*. Arnhem: Gouda Quint.
- Clarke, R. & Felson, M. (1993) *Routine Activity and Rational Choice*. New Brunswick, NJ.
- Cloward, R. & Ohlin, L. (1960) *Delinquency and opportunity*. New York: Free Press.
- Coleman, J. (1988) Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 94, Supplement pp95-120.
- Coleman, J. (1990) *Foundations of Social Theory*. Cambridge: Belknap Press.
- Cohen, L.E. & M. Felson (1979) Social change and crime rate trends: A routine activity approach. *American Sociological Review*, 44, 4, 588-608.
- Corsaro, W. & Eder, D. (1990) Children's peer cultures. *Annual Review of Sociology* 16:1970-220.
- Dimaggio, P. & Louch, H. (1998) Socially embedded consumer transactions: For what kinds of purchases do people most often use networks? *American Sociological Review*, 63: 619-637.
- Driessen, F., Völker, B., Op den Kamp, H., Roest, A. & Moolenaar, R. (2002) *Zeg me wie je vrienden zijn. Allochtonen jongeren en criminaliteit*. Zeist: Kerckebosch.
- Durkheim, E. (1897) *Le Suicide*. Paris: Presses Universitaires de France (PUF).
- Fijnaut, C., Bovenkerk, F., Bruinsma, G., van de Bunt, H. (1995) *Inzake opsporing*. Enquetecommissie opsporingsmethoden. Bijlage VII. Den Haag: Sdu Uitgevers
- Feld, S. (1981) The focused organization of social ties. *American Journal of Sociology*, 86:1015-35.
- Festinger, L., Schachter, S., and Back, K. W. (1950) *Social Pressures in Informal Groups: A Study of Human Factors in Housing*, New York: Harper
- Fischer C. (1982) *To dwell among friends. Personal networks in town and city*, Chicago: Chicago University Press.
- Fischer, C., Jackson, R., Stueve, C., Gerson, K., Jones, L. & Baldassare, M. (1977) *Networks and places. Social relations in the urban setting*, New York: Free Press.
- Flap, H. (1999) Creation and returns of social capital. *La Revue Tocqueville* 20, 1- 22.
- Flap, H. & Völker, B. (eds, 2004) *Creation and returns of social capital. A new research program*. London: Routledge.
- Gemert van, F. & Wiersma, E. (2000) *Aanpak groepsriminaliteit: een inventarisatie van preventie- en interventie maatregelen gericht op jeugdgroepen*. Den Haag: Ministerie van Justitie.
- Gemert van, F. & Fleisher, M. (2002) *In de greep van de groep*. Regioplan Amsterdam.
- Giordano, P. (1995) The wider circle of friendship in adolescence. *American Journal of Sociology* 101,3:661-697.
- Giordano, P., Cernkovich, S. & Puch, M. (1986) Friendships and delinquency. *American Journal of Sociology*, 91, 5:1170-1202.
- Glueck, S & Glueck, E. (1950) *Unraveling juvenile delinquency*. Cambridge, MA; Harvard University Press.
- Gottfredson, M. & Hirschi, T. (1990) *A general theory of crime*. Stanford: University Press Ca.
- Granovetter, M. (1974/1995²) *Getting a Job. A study of contacts and careers*. Chicago: University of Chicago Press.
- Hansell, S. & Wiatrowski, M., Competing conceptions of delinquent peer relations, in G. F. Jensen (ed.) (1981) *Sociology of delinquency. Current issues*, pp. 93-108. Beverly Hills, CA: Sage.
- Haynie, D. (2001) Delinquent Peers Revisited: Does Network Structure Matter? *American Journal of Sociology* 106(4): 1013-1057.
- Haynie, D. (2002) Friendship networks and delinquency: the relative nature of peer delinquency. *Journal of Quantitative Criminology*, 18: 99-134.
- Hazekamp, J., Verschuivende beelden over jongeren aan de Rand, in: J. Hazekamp (ed) (1992) *Jongeren aan de rand*. Utrecht: SWP, 43-53.
- Hechter, M. & Kanazawa, S. (1997) Sociological rational choice theory. *Annual Review of Sociology* 23:191-214.
- Hirschi, T. (1969) *Causes of delinquency*. Berkeley: University of California Press.
- Homans G. (1950) *The Human Group*. New York: Harcourt.
- Homans G. (1984) *Coming to my senses. The autobiography of a sociologist*. New Brunswick, N.J.: Transaction Books.
- Jankowski, M. (1991) *Islands in the street: Gangs and American urban society*. Berkeley: University of California Press.
- Jansen, W. & Wittenboer van den, G. (1992) *Sociale netwerken en hun invloed*. Amsterdam: Boom.
- Johnson, T. (1991) Mental Health, Social Relations, and Social Selection: A Longitudinal Analysis. *Journal of Health and Social Behavior*, 32,4: 408-423.
- Kalmijn, M. & Flap, H. (2001). Assortative meeting and mating: Unintended consequences of organized settings for partner choices. *Social Forces* 79: 1289-1312.

- Kalmijn, M. (2002) Sex segregation of friendship networks. Individual and structural determinants of having cross sex friendships. *European Sociological Review*, 188:101-117.
- Kandel, D. (1978) Homophily, selection and socialization in adolescent friendships *American Journal of Sociology*, 84,2: 427-436.
- Kandel, D. & Davies, M. (1991) Friendship networks, intimacy, and illicit drug use in young adulthood: A comparison of two competing theories. *Criminology* 29 (3) 441-470.
- Kleemans, E.; Van den Berg, E; Van der Bunt, H.; Brouwers, M.; Kouwenberg, R & Paulides, G. (eds., 1998) Georganiseerde Criminaliteit in Nederland. Rapportage op basis van de WODC-monitor. *Onderzoek en Beleid 173*. Den Haag: WODC, Ministerie voor Justitie.
- Klein, M. (1971) *Street gangs and street workers*. Englewood Cliffs, N.J. : Prentice-Hall.
- Knecht, A. (2008) *Friendship selection and friends' influence. Dynamics of networks and actor attributes in early adolescence*. Amsterdam: Thela Thesis.
- Knipscheer C. & Antonucci, T. (eds., 1990) *Social network research. Methodological questions and substantive issues*. Amsterdam/Kisse: Swets & Zeitlinger.
- Kornhauser, R. (1978) *Social Sources of delinquency*. Chicago: University of Chicago Press.
- Laumann, E. (1966) *Prestige and association in an urban community*. Bobbs-Merrill, Indianapolis.
- Lazarsfeld, P. & Merton, R. , Friendship as a social process: a substantive and methodological analysis, in: M. Berger; T. Abel & C. Page (eds) (1954) *Freedom and control in modern society*. Toronto: D. Van Nostrand Company Inc., 18 – 66.
- Lin, N. (2001) *Social capital. A theory of social structure and action*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Marcus, R. (1996) The friendships of delinquents. *Adolescence* 31, 145-158.
- Mars, G., Culture and crime, in: Canter, D. & L. (eds., 1999) *The Social Psychology of Crime. Groups, Teams and Networks*. Dartmouth: Ashgate, 21-50.
- Marsden, P. (1987) Core discussion networks of Americans. *American Sociological Review* 52:122-313
- Marsden, P. (1988) Homogeneity in confiding relations. *Social Networks* 10:57-76.
- McAndrew, D. The Structural analysis of criminal networks, in: Canter, D. & L. Alison (eds., 1999) *The social psychology of crime. Groups, teams and networks*. Dartmouth: Ashgate, 51-94.
- Meeus, W.; Helsen, M. & Vollebergh, W. Ouders en leeftijdsgenoten in de adolescentie: vier studies, in: J. Geris (ed) (1997) *Jongerenproblematiek: hulpverlening en gezinsonderzoek*. Assen: Van Gorcum, 118-132.
- Merton, R. (1957) *Social theory and social structure*. Glencoe: Free Press.
- Moffitt, Terrie E. (1993). Adolescence-limited and life-course persistent antisocial behavior: a developmental taxonomy. *Psychological Review*, 100, 674-701.
- Moffitt, Terrie E. , Natural histories of delinquency. In: E.G.M. Weitekamp & H.-J. Kerner, (eds) (1994) *Cross-national longitudinal research on human development and criminal behavior*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Mollenhorst, G.; Völker, B. & Flap, H. (2008) Social contexts and core discussion networks. Using a choice constraint approach to study similarity in intimate relationships. *Forthcoming in Social Forces*
- Podolny J. & Baron, J. (1997) Resources and relationships: Social networks and mobility in the workplace, *American Sociological Review*, 62: 673-693.
- Poel van der, M. (1993) *Personal Networks. A Rational Choice explanation of their size and composition*. Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Rakt van de, M.; Weerman, F. & Need, A. (2005) Delinquent gedrag van jongens en meisjes. Het (anti) sociale kapitaal van vriendschapsrelaties. *Mens en Maatschappij* 80,4:328-352.
- Rood-Pijpers, E.; Rovers, B.; Van Gemert, F. & Fijnaut, C. (1995) *Preventie van jeugdcriminaliteit in een grote stad*. Arnhem: Gouda Quint.
- Sansone, L. (1992) *Schitteren in de schaduw. Overlevingsstrategieën, subcultuur en etniciteit van Creoolse jongeren uit de lagere klassen 1981-1990*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Sarnecki, J. (1986). *Delinquent networks*. Stockholm: Liber Forlag.
- Scott, J. (1992) *Social network analysis. A handbook*. Newbury Park CA: Sage.
- Shaw, C. & McKay, H. (1931) *Report on the causes of crime*, Vol 2 Washington D.C.: US Government Printing Office.
- Short, J. & Strodtbeck, F. (1965) *Group process and gang delinquency*. Chicago: University of Chicago Press.
- Snijders, T., The statistical evaluation of social network dynamics, in: M.E. Sobel & M.P. Becker (eds.) (2001) *Sociological Methodology*, Boston and London: Basil Blackwell, 361-395.
- Snijders, T. & Baerveldt, C. (2003). A multi-level network study of the effects of delinquent behavior on friendship evolution. *Journal of Mathematical Sociology* 27, 123-151.
- Snijders, T.; Steglich, C. & Schweinsberger, M. , Modeling the co-evolution of networks and behaviour, in: K. van Montfort; H. Oud & A. Satorra, (eds) (2007) *Longitudinal models in the behavioral and related sciences*. Lawrence, Erlbaum, pp 47-71.
- Sutherland, E. (1924) *Criminology*. Philadelphia: Lippincott.
- Sutherland, E. (1947) *Principles of criminology*. Chicago: Lippincott.

- Suttles, G. (1968) *The social order of the slum*. Chicago: University of Chicago Press.
- Tijhuis, M. (1994) *Social networks and health*. Utrecht: Nivel.
- Van San, M. (1998) *Stelen en steken. Delinquent gedrag van Curaçaose jongens in Nederland*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Veenstra, R.; Lindenberg, S.; Oldehinkel, A.J.; De Winter, A.F.; Verhulst, F.C. & Ormel, J. (forthcoming) Prosocial and antisocial behavior in preadolescence: Teachers' and parents' perceptions of the behavior of girls and boys *International Journal of Behavioral Development*
- Völker, B. & Driessen, F. (2003) Delinquent gedrag, netwerken en sociaal kapitaal. Een netwerktheoretisch perspectief op criminaliteit van jongeren. *Tijdschrift voor Criminologie*, 3,45:271-285.
- Wasserman, S. & Faust, K. 1994, *Social network analysis. Methods and applications*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Weerman, F. (2003). Criminele leeftijdsgenoten en crimineel gedrag. *Tijdschrift voor Criminologie*, 45(1), 2-16.
- Weerman, F., Smeenk, W., Slotboom, A., Harland, P., Dijksterhuis, L., Bijleveld, C. & Laan van der, P. (2003), *De survey van het NSCR-schoolproject. Documentatie en tabellenboek van de eerste onderzoeksronde*. Leiden: NSCR, intern rapport 2003-6.
- Weerman, F. & Smeenk, W. (2005) Peer similarity in delinquency for different types of friends: a comparison using two measurement methods. *Criminology* 43, 2:499-524.
- Werdmölder H. (1986) *Van vriendenkring tot randgroep. Marokkaanse jongeren in een oude stadswijk*. Houten/Amsterdam: Het Wereldvenster.
- Whyte, W.F. (1947) *Street corner society*. Chicago: University of Chicago Press.